

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori
Iskola vezetője: Prof. Dr. Hermann Róbert DSc.,
egyetemi tanár

Pap István

**A MAGYAR–OLASZ BANK
TÖRTÉNETE (1920–1948)**

TÉZISFÜZET

Témavezető: Prof. Dr. habil. Nagy Mariann egyetemi
tanár

Budapest, 2023

A kutatás célja

A kutatásunk célja az volt, hogy a rendelkezésre álló források alapján bemutatásra kerüljön a Magyar–Olasz Bank Rt. története 1920–1948 között. A feldolgozásban fontos volt, hogy minél kevésbé közgazdasági megközelítést alkalmazzunk száraz adatokkal, inkább a Magyar–Olasz Bank Rt. konkrét működését, működtetését kívántuk bemutatni, természetesen a szükséges számadatokkal együtt. Fontosnak tartottuk arra törekedni, hogy esetünkben maga a vállalat-történet váza megszülessen a rendelkezésre álló nagy iratanyag mennyiségből. Reményünk szerint ez a munka később jó alapul szolgálhat további kutatásokhoz, amely a teljes iratanyag feldolgozásával, a belföldi és külföldi kapcsolatok teljes mélységének bemutatásával egy még komplexebb képet adhat a korszak gazdaságtörténeti ismereteihez. A fentiek alapján ez a disszertáció egy olyan váz és szerkezet, amelyben a bank elhelyezést nyer a korszak pénzintézeteihez képest, megmutatja a maga helyét és szerepét fiókhálózatával együtt, de a munka nem terjed ki szakirányú közgazdasági és

pénzügyi elemzésekre, amely elvonná a figyelmet a vállalat-történetéről. A doktori értekezésben megismerhetjük azokat az elnöki ciklusokat, vezető személyeket, kevésbé ismert belső működési mechanizmusokat, amelyek naggyá tették a Magyar–Olasz Bank Rt-ot. Kövér György: *A magyar banktörténet-írás helyzete és hagyományai*¹ című írásában a banktörténeti munkák korábbi és új utakra törő változatait elemezte az elmúlt másfél évszázadból. Ennek alapján ez a disszertáció is a gazdaságtörténet-írás vállalat-történeti („business history”) és nem makrogazdasági szempontok szerint megírt banktörténet kereteiben értelmezendő. A banktörténeti szakirodalom nem egy népszerű történeti műfaj, a téma feldolgozását tekintve sem egységes. A disszertációban igyekeztünk egységbe láttatni a bank 28 évének történéseit az adott korról, beleágyazni azokat a korszak eseményeibe, mindezt megerősítve a korabeli sajtóban szereplő különféle megjelenésekkel. A rendelkezésre álló levéltári

¹ Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára, Gazdasági és társadalomtörténeti kötetek. Szerk. Buza János, Budapest, 2001. 293–301.

források (90.87 ifm) legfontosabb dokumentumaira támaszkodva, az igazgatósági-, közgyűlési-, titkársági iratok feldolgozásával kívántuk az intézmény történetét bemutatni. Ott, ahol szükségesnek láttuk, hosszabban idéztünk a jegyzőkönyvekből, érzékeltetve az értekezletek hangulatát vagy az ügy kiemelt voltát. A Magyar–Olasz Bank Rt. nagyságát tekintve Magyarország 5–6. legnagyobb bankja volt a mérlegfőösszege alapján. A bank történetét eddig komplex módon senki nem dolgozta fel, mindössze arányaiban egy-egy kis résztörténetet villantottak fel a kutatók, mint pl. a zsidók helyzetét a vészkorszakban, a női tisztviselőket – női munka kontextusában és néhány diplomáciatörténeti mozzanatot.² A bank történetét

² Nagy Mariann: Nőtisztviselők a bankszektorban Magyarországon a „hosszú 20. század” első felében. In: [Mesterek és Tanítványok: Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről](#) Pécs, Szerk. Fedeles Tamás – Böhm Gábor, PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanács (2014) 140–153., *Závoczki Adrienn*: A Duce első magyarországi mellszobra című tanulmánya:

https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_duce_elso_magyarorszagi_mellszo_bra (letöltés: 2021. aug. 09.), *Závoczki Adrienn*: Guido Romanelli olasz alezredes magyarországi tevékenysége. <https://archivnet.hu/guido-romanelli-olasz-alezredes-magyarorszagi-tevekenysege> (letöltés:2021.08.09.), Holocaust Memorial Museum

általánosságban vizsgáltuk, de minden egyes döntés mélyszerkezetének bemutatása (tekintettel a keretekre) nem volt célunk.

Célunk részben az volt, hogy a korszak gazdaságtörténetéhez járuljon hozzá a doktori értekezés azzal, hogy a megjelenő személyek, vállalatok, banki döntések felszínre kerültek az eddigi ismeretlenségből vagy kevésbé ismertségből. Kiemeltük külön hosszabb fejezetben a bank alapítójának, Camillo Castiglioninak az életét, tekintettel arra, hogy róla magyar nyelven sem tanulmány, sem monográfia nem jelent meg annak ellenére, hogy személye mind a magyar (Magyar–Olasz Bank Rt.), mind pedig az európai gazdaságtörténetben (Semperit, BMW) kiemelkedő volt. A bank életében vezető szerepet betöltő személyek közül sokan ismert és elismert szakemberek voltak a Horthy-korszakban. A nevek feltárásával és pozíciójukkal kívántuk megmutatni – nem eltérve a vállalat-történeti céltól – hogy az adott korban milyen összefüggések fedezhetők fel a pénzügyi/vállalati világ és a politika között. 1944-től

kezdve, a bank élete – tekintettel a háborús időkre – nagyon megváltozott, innentől kezdve az addig megszokott belső banki dokumentumok eltűnnek, nincsenek igazgatósági jelentések, összefoglalók, közgyűlések stb. Tulajdonképpen a bank olyanná vált, mint egy úszni nem tudó, vízbe esett ember, aki fuldoklik, a túlélésért küzd. Ebben az esetben igyekeztünk a megmaradt levéltári anyagokat önmagukban, időrendben bemutatni, lévén, hogy más belső banki dokumentum nem állt rendelkezésre, ezzel is megmutatva azt a heroikus küzdelmet, aminek a vége – tekintettel az átalakult nemzetközi viszonyokra, a szovjet megszállásra – mégis csak a felszámolás lett. A jogutód nélküli megszűnés igen méltatlannak tűnhet egy ilyen nagy pénzintézet esetében. Az intézmény – különböző elnökeinek ciklusai alatt végbemenő folyamatait – hasonló tematikus rendben mutattuk be. Olyan ritka és érdekes eseményeket is igyekeztünk menetközben jelezni, amely a doktori értekezést és magát az eseménysorozatot színesebbé tette. Ilyen pl. Mészáros István pápai prelátus személye – akit személyes kérésre Zichy Aladár gróf közbenjárására maga Prohászka

Ottokár mentett fel a plébánosi tisztsége alól (1910.X.19.), és került Budapestre, mint a Keresztény Fogyasztási Szövetkezet alkalmazottja.³ Mészáros a bank felügyelőbizottságának állandó tagja volt, kezdetektől egészen a háború utolsó évéig, amíg a dokumentumok rendelkezésre állnak. A Székesfehérvári Egyházmegyei Levéltárban⁴ a róla szóló személyes iratok eltűntek, a mellékletben egy fotó erejéig mégis fontosnak tartottam bemutatni, mert katolikus papként, mai szemmel életidegennek tűnhet egy bank felügyelőbizottságában. Adatainak az ÁBTL-ben sem találtuk nyomát.⁵ A disszertációban kitűnik, hogy ahogyan a nemzetközi helyzetben a magyarországi politikai orientáció változik, úgy alakul át a bank vezetése is (egyre jobban elolaszosodik). Szándékunk szerint igyekeztünk hozzájárulni a Horthy-korszak gazdaságtörténetének újabb adalékkal való kiegészítéséhez, a bank történetében szereplő korábban is ismert vagy kevésbé ismert

³ Az erről szóló irat a mellékletben megtalálható.

⁴ Hálás köszönet Mózes György igazgatónak a sok-sok szakmai és emberi segítségért.

⁵ Itt köszönöm meg dr. Bertalan Péternek, a KRE egyetemi docensének szíves segítségét az ÁBTL-ben történt adatkeresés és egyéb szakmai segítségnyújtása kapcsán.

személyek arcának eddig ismeretlen oldalának bemutatásával.

Források

Kutatásaink elsődleges forrásait a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Óbudai Levéltára őrzi. Alapvetően a Magyar–Olasz Bank Rt. azon iratait tekintettük át, amelyek vállalattörténeti szempontból a legfontosabbak voltak: MNL OL Z 75 – közgyűlési iratok, MNL OL Z 76 – igazgatósági iratok, MNL OL Z 77 – titkársági iratok, MNL OL Z 81– értékpapír és devizaosztály iratai. MNL OL Z 83 – személyzeti osztály iratai. MNL OL Z 878 – Magyar–Olasz Bank Rt. alkalmazottainak sportegyesületi iratai. A teljes anyag 90.87 ifm., amelynek feldolgozása ezen doktori értekezés kereteit bőven meghaladná. A bank elődtörténetéhez felhasznált források a következők voltak: MNL OL Z 74 – a Magyar Országos Bank Rt iratanyaga, MNL OL Z 73 – a Központi Kereskedelmi és Iparbank Rt. iratanyaga, MNL OL Z 25 – a Pesti Első Hazai Takarékpénztár Titkársági iratanyaga, MNL OL Z 65 – a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank okmánytár iratanyaga,

MNL OL Z 1531 – a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Devizaosztály anyagai. Az Arcanum és a Hungaricana nyújtotta lehetőségek is segítették munkánkat, valamint a Netjogtár felülete, amelyen keresztül számtalan törvényi helyet és hivatkozást tudtunk igazolni. Munkánkat segítették a különféle Compassok, az éves gazdaságtörténeti összefoglalók. A kutatás során felhasználtunk diplomácia iratokat tartalmazó forrásgyűjteményeket is.⁶

A kutatás eredményei

Amikor a Horthy-korszak egyik nagy bankjának a Magyar–Olasz Bank Rt-nek történetét elkezdtuk feldolgozni, akkor az a cél lebegett a szemünk előtt, hogy a korszak gazdaságtörténetét ezen a bankon keresztül új eredménnyel gazdagítsuk.

Munkánk során arra kerestük a választ, hogy a bank hogyan alakult meg, és milyen jelentőséggel bírt a

⁶ Nunciusi jelentések 1. Lorenzo Schioppa nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925, Szerk. Somorjai Ádám, METEM, Budapest, 2020.

gazdasági életben, különösen az 1920-as években? Fontos kérdés volt az is, hogyan érintette a bankot a gazdasági válság az 1920-as évek végétől és erre a kihívásra milyen válaszokat adott. Végül pedig nem utolsó sorban a bank megszűnés és annak körülményei sem kerültk el a figyelmünket.

A disszertációban bemutatott személyek, intézmények, vállalatok és összességében az események tematikus és részben időrendbeli bemutatásával és feldolgozásával ezeket a célokat kívántuk elérni. A bank a hazai iparban és mezőgazdaságban megkerülhetetlen tényezőnek számított vállalataival és finanszírozó tevékenységével. A korszakban csak „cápának” nevezett Camillo Castiglioni szerepe kiemelkedő és a bankra is jelentős hatással volt, amit igyekeztünk az életrajzával hangsúlyosabbá tenni. Fantasztikus karriert tudhatott magáénak Castiglioni, aki egy trieszti rabbi fiából egészen a gazdasági élet csúcsára jutott és lett az egyik leggazdagabb ember Európában. A Jenei Károly által összeállított Repertóriumban a következőt olvashatjuk a Magyar–Olasz Bank Rt-ről: *„A Magyar–Olasz Bank jelentős anyagi erővel kezdte meg működését. Alaptőkéje*

*a tartalékalappal együtt 493 millió korona volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 315 millió és a Magyar Általános Hitelbank 325 millió korona tőkeállományával szemben.”*⁷ A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1840-ben, a Magyar Általános Hitelbank 1897-ben alakult, így a Magyar–Olasz Bank tőkeereje valóban nagynak számított. A disszertáció első felében az elődbankok történetét is bemutatjuk, és azt, hogy milyen szerepet töltöttek be a gazdasági életben, az 1920-as években. A Camillo Castiglioni által vezetett korszak erős alapot adott ahhoz, hogy később nélküle is prosperáló bank maradjon a Magyar–Olasz Bank Rt. Ebben a periódusban a Magyar–Olasz Bank Rt. jelentős vállalati portfólióval bírt, melyek közül csak egyre hívnám fel a figyelmet, a Britannia Szálló Rt.-re.⁸ Ezt a szállodát – amely szálloda ma is működik, igaz, Radisson Blu Béke Hotel néven – a bank többszörös áttétlen keresztül megörökölte. Nem az egyetlen olyan, a bank tulajdonában álló érdekelttség,

⁷ Jenei K.: Kisebb takarékpénztári és bankfondok im. 128.

⁸ Pap István: A Britannia Szálló története bankok szemüvegén keresztül (1913–1918).

https://lymbus.abtk.hu/images/lymbus_2021_2_kotet_konyv-1.pdf

(letöltés: 2023. nov. 05.)

amelyiknek akkor is volt, és ma is van piaci szerepe a hazai gazdasági életben. A bank rendkívüli aktivitást mutatott a 20-as és a 30-as években. Részesedést vállalt – összesen 23 más pénzintézettel együtt – annak a 420 millió korona összeget kitevő kincstári váltónak a leszámítolására, amelyet a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium bocsátott ki. Továbbá jelen volt a főváros által kibocsátott 200 millió korona összegű 4,5% törlesztésű kölcsönkötvények átvételére és értékesítésére megalakult szindikátusban is 1919 szeptemberétől az egyik elődbankja a Magyar Országos Bank által. A bank jelen volt a hazai pénzügyi életben és számíthattak rá. Bővítette fiókhálózatát, emellett szindikátusban összeállt a Magyar Általános Hitelbankkal, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesülettel és egyenlő arányban részesedve megszerezték az Első Magyar Általános Biztosító Társaság részvényeinek jelentős mennyiségét. Castiglioni elnöki ciklusa alatt igen aktív befektetéseket generált a bank és ezzel jelentősen hozzájárult a hazai pénzügyi és gazdasági élet stabilitásához. Castiglioni

rendkívül széles körű gazdasági kapcsolattal rendelkezett.

Castiglioni után Berzeviczy Albert vette át a bank elnöki székét, aki széleskörű műveltségével és sokoldalúságával tovább emelte a bank tekintélyét és őrizte meg kiemelkedő helyét a hazai bankpiacon. A részvényesek között az olasz tulajdoni hányad dominált. A fejlődő magyar-olasz kapcsolatok gazdasági összekötője is volt egyben a bank, de ebben az elnöki periódusban kellett a gazdasági világválság hatásaival is megküzdeni. Berzeviczy Albert elnöki ciklusában történt, hogy a Vatikán is részvényesként szállt be a bankba, ami azt mutatja, hogy a pénzügyi befektetéseire érzékeny Vatikán érdemesnek találta a bankot arra, hogy részvényesként jelen legyen annak üzleti életében. Erre az időszakra esett a gazdasági világválság, amelynek elhúzódó hatásai belenyúltak a következő elnöki ciklusba is. A bank vezetése Berzeviczy Albertnek köszönhetően bölcsen és mondhatni előrelátóan elkezdett a vállalati portfóliójától fokozatosan megválni, ezzel is csökkentve a pénzkiesés kockázatát egy rosszul menedzselte vállalat veszteségeinek állandó leírásának megelőzésével.

Továbbá diverzifikálta az egyéb befektetéseit és pénzkihelyezéseit, mégpedig olyan mértékben, amely a lehető legkisebbre csökkentette a veszteség, vagy legrosszabb esetben a csőd kockázatát. Mindezt tette úgy, hogy eközben fenntartotta az osztalék kifizetését, amely a befektetők bizalmát csak növelte a válságos időszakban. Az 1930-as évhez képest 1931-ben ugyan csökkent valamelyest a betéti állománya a banknak, de nem került nagyon nehéz anyagi helyzetbe. A Magyar–Olasz Bank a romló nemzetközi és hazai gazdasági környezetben is megőrizte piaci vezető helyét. Berzeviczy Albert elnöklete alatt is az első 10 hazai pénzintézet egyike maradt, mutatva, hogy jó gazdálkodást folytattak.

Berzeviczy Albertet Éber Antal váltotta az elnöki székben, aki a korszak egyik legmeghatározóbb pénzügyi és gazdasági szakembere volt, s akinek szakmai tudása a nehéz gazdasági környezeti tényezők mellett is előkelő helyen tartotta a bankot a hazai gazdasági piacon. Minden gazdasági nehézség ellenére az olasz–magyar kapcsolatokat jól illusztrálta, hogy a bank vezérigazgatója dr. Halmi Miklós magas rangú olasz állami kitüntetésben részesült. Azonban érdemes

megjegyezni, hogy dr. Éber elnöksége egy olyan nehéz időszakra esett, amelynek első szakaszában a gazdasági válság hosszan elnyúló nemzetközi hatásai erősen mutatkoztak. Pontosan emiatt, hogy a lendület ne vesszen el, a bank ebben az elnöki periódusban a vállalati portfólió racionalizálására törekedett és ezzel biztosította a pénzügyi intézmény folyamatos fejlődését. A fokozódó nemzetközi politikai ellentétek és gazdasági nehézségek nem tápláltak hiú reményeket Éber Antalban, hanem töretlenül és állhatatosan irányította munkatársaival együtt a bankot, amely továbbra sem veszített piaci pozíciójából. Az olasz–magyar kapcsolatok egyre erőteljesebb közeledését szolgálta az Etióp–Magyar Kereskedelmi Kft.-ben való aktív részvétel is. Dr. Éber Antal elnöki periódusának utolsó évében a magyar államháztartás is kiegyensúlyozott volt, nem kellett hitelből finanszírozni, így a hazai pénzügyi szektornak is nagyobb mozgástere maradt a lakossági hitel igények kielégítésére. Elnöklete alatt beszélhetünk még egy olyan utolsó időszakról, amikor a bank vezetése „magyar kézben” volt, azt ezt követő időszakra már a háború hosszú árnyéka vetődött.

Guido Romanelli elnöki ciklusa volt az utolsó még pénzügyi és gazdasági szempontok alapján aktívnak értékelhető, banki tevékenységet valóban felmutató elnöki ciklus. Természetesen, ahogy egyre jobban sodródott bele az ország a háborúba, úgy egyre gyatrább és nehezebb igazgatói jelentések kerültek elénk. Guido Romanelli elnöklete alatt történt Olaszország hadba lépése és Magyarország háborúba való belépése is. Ezek a történelmi tények nem segítették a bank életét, sőt eljutott oda az intézet, hogy a részvényeseknek nem tudott osztalékot fizetni. Ezt a periódust a mind szélesebb körű racionalizálás jellemezte, amit sokszor külső kényszerek hoztak létre, mint egyes fiókok bezárása, összevonása. Kifejezetten rossz jel volt és a bank iránti befektetői bizalmat sem erősítette az OTI-nak a banktól elvont pénzüsszegei. A Berzeviczy Albert elnöklete alatti prosperálás utáni visszaesés nem az elnök személye miatt következett be. Romanelli kiváló szakemberekkel volt körülvéve, de a nemzetközi körülményekből és adottságokból nem lehetett kibúvót találni. Objektív akadályok léptek fel, mint pl. az anyaintézménnyel történő kapcsolattartás ellehetetlenülése. A háború

pusztításai a bankot sem kímélték. Igaz, hogy a háború előszele és annak következményei sokakban hamis illúziót tápláltak, a visszatért területek pedig a tömegekben ezt csak tovább erősítették. A bank pénzből és a befektetésiből él. Így, amikor visszatértek az elcsatolt területek, a legrövidebb időn belül keresték a lehetőséget, sőt meg is találták, hogy a régi-új részeken pénzügyi szolgáltatásokat nyújtsanak.

Giuseppe Toeplitz halála is egy korszak végét jelentette, hiszen nemcsak a Banca Commerciale Italiana érezte meg hiányát, hanem a budapesti fiókbankja is. Ettől függetlenül a két ország szoros kapcsolatát mutatta, hogy a kormányzó 1943-ban a Magyar Érdemrend Nagykeresztjét adományozta Romanelli elnöknek. A háború miatt a bank vezetése folyamatosan, de kezdte elhagyni a „süllyedő hajót”, maga a kapitány is inkább hazatért Olaszországba, mert a háborús helyzet egyre kilátástalanabbá tette nemcsak a bank, hanem mindenki életét.

Miként zárult a bank élete, hogyan és miért szűnt meg? Erre a kérdésre a XIII. fejezet ismeretében kaptuk meg a válaszunkat. Az 1944-es esztendőben mintha a bank nem

is létezett volna, ha csak a megszokott dokumentumok alapján kívánnánk értékelni annak tevékenységét. Az 1944-től 1948-ig tartó időszak rendkívül forrásszegény, ennek ellenére minden olyan fellelhető anyagot igyekeztünk felhasználni, amelyből valami megtudható a bank akkori életéből. Egy a mellékletben szereplő leírás (Szaniszló Jánosé) igazi unicum, mert napi szintű budapesti eseményeket tár fel, amelyek eddig kiadatlanok voltak.

Az 1947-es felszámolási eljárás szinte borítékolható volt. Az olaszok nem akarták, hogy a szovjetek beleszóljanak a bank életébe, pláne nem úgy, hogy a „kárpótlásban” részt vegyenek. A nemzetközi helyzet fokozódása és a kétpólusú világ kialakulásának kezdeti időszaka, a szovjetek sajátos jogfelfogása, egyáltalán nem adott még csak esélyt sem arra, hogy a bank olasz tőkével és vezetéssel tovább működhessen.

Az igazgatósági-, közgyűlési- és titkársági iratok alapján megírt banktörténeti disszertációnk – reményeink és elképzeléseink szerint – hozzájárult a korszak gazdaságtörténeti ismeretanyagának és pl. Berzeviczy

Albert eddig nem ismert tevékenységének gazdagításához.

Publikációk:

Pap István: *A Britannia Szálló története bankok szemüvegén keresztül (1913–1918)*

LYMBUS - MAGYARSÁGTUDOMÁNYI
FORRÁSKÖZLEMÉNYEK 2 pp. 235-254., 20 p. (2021)

Pap István: *Camillo Castiglioni és a Magyar-Olasz Bank első három üzletéve*

KRE-DIT: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS
FOLYÓIRATA 2 p. - (2021)

Pap István: *A Központi Kereskedelmi és Iparbank Részvénytársaságnak a budapesti bérházak és lakásépítésekben játszott finanszírozási szerepe (1908–1911)*

KRE-DIT: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS
FOLYÓIRATA 2 p. - (2021)

Pap István: *BMW tulajdonosból szerzetes. Camillo Castiglioni élete*

KALEIDOSCOPE: MŰVELŐDÉS- TUDOMÁNY- ÉS
ORVOSTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT 11 : 23 pp. 277-
283., 7 p. (2021)

Pap István: *A Magyar Országos Bank Részvénytársaság története (1917–1920)*

KRE-DIT: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS
FOLYÓIRATA 4 : 1 pp. 1-26., 26 p. (2021)

Pap István: *A Magyar-Olasz Bank Részvénytársaság
születése – 1920*

KRE-DIT: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS
FOLYÓIRATA Újkor – Új Kor? : Különszám p. - (2022)